

Prof. Dr. Abdülkadir Noyan: Mesleki ve Akademik Yönü

Prof. Dr. Abdülkadir Noyan: Professional and Academic Aspects

Turhan Ada¹

¹Yıldız Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü, İstanbul, Türkiye

ÖZET

Prof. Dr. Abdülkadir Noyan (1886-1977), Kuleli Askerî Lisesi, Tıbbiye İdadisi ve Askeri Tıbbiye Mektebi'nden mezun olmuştur. Gülhane Tababet-i Askeriye Tatbikat Mektebi ve Seririyatı'nda 1911 yılında asistan, 1913 yılında başasistan ve intaniye uzmanı olarak görev yapmıştır. Balkan Savaşları sırasında Çanakkale'de Kolordu Hıfzıssıhha Müşaviri olarak görev yapan Noyan, I. Dünya Savaşı sırasında Bağdat'ta VI. Ordu Karargâh Tabibi ve Menzil Sertabibi olarak çalışmıştır. Milli Mücadele'nin en kritik evrelerinde aktif bir şekilde yer almıştır. 1927 yılında profesör unvanını alan Noyan, 1941 yılında tuğgeneral rütbesiyle I. Ordu Sıhhiye Müfettişi, 1943 yılında tümgeneral rütbesiyle Milli Müdafaa Vekleti Sıhhiye Dairesi Başkanı olmuştur. 1945 yılında askerlikten ayrılan Noyan, Ankara Tıp Fakültesi'nin kurucu dekanı olarak İç Hastalıkları Kürsüsü'ne atanmış ve bu görevini 1948 yılına kadar sürdürmüştür. 1952 yılında emekli olmuştur.

Anahtar Sözcükler: Abdülkadir Noyan, tıp, mikrobiyoloji, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi

ABSTRACT

Prof. Dr. Abdülkadir Noyan graduated from Kuleli Military High School, Medical Preparatory School, and Military Medical School. In 1911, he began his career as an assistant at Gülhane Military Medical School and Seririyat Hospital, later becoming a chief assistant and infectious disease specialist in 1913. Following the Balkan Wars, Noyan served as the Corps Hygiene Consultant in Çanakkale. During World War I, he worked as Baghdad's VIth Army headquarters physician and range doctor. He played an active role during the most critical phases of the National Struggle. In 1927, Noyan was appointed as a professor. In 1941, upon attaining the rank of brigadier general, he became the 1st Army Health Inspector. By 1943, he had risen to the rank of major general and was appointed Head of the Health Department at the Ministry of National Defense. After retiring from military service in 1945, Noyan joined Ankara Faculty of Medicine as the founding dean of the Department of Internal Medicine, where he served until 1948. He retired fully in 1952.

Keywords: Abdülkadir Noyan, medicine, microbiology, Ankara University Faculty of Medicine

EĞİTİM DÖNEMİ ve İLK MESLEKİ DENEYİMLERİ

Ord. Prof. Dr. Abdülkadir Lütfi Noyan, 6 Mart 1886 tarihinde Sivas'ta doğmuştur. Babası Piyade Yarbayı Ömer Lütfi Bey gibi askerlik mesleğini seçerek İkbâl Hafız Mektebi'nde başladığı eğitimine Sivas, Elâzığ ve Kocamustafapaşa (İstanbul) Askeri Rüştiyelerinde devam etmiştir. 1900 yılında Kuleli Askeri Tıbbiye İdadisi'ne geçiş yapmış ve Haydarpaşa'daki Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'den 1910 yılında tabip yüzbaşı rütbesiyle mezun olmuştur (Diploma No. 1364).

1911 yılında stajını tamamlayan Dr. Noyan, Wieting Paşa tarafından 1908'de kurulan Gülhane Hastanesi (Gülhane Tababet-i Askeri Tatbikat Mektebi ve Seririyatı) Dâhiliye Kliniği'ne asistan olarak atanmıştır (1,2). Bir yıl sonra baş asistanlığa terfi eden Dr. Noyan, 1911 yılının Ocak ayında, cepheye gidecek askerlerin sağlık kontrolünden geçirilerek bulaşıcı hastalıklara karşı aşılandığı bir sağlık merkezi olan Serviburnu Tahaffuzhanesi'nde görev yapmıştır. Arnavutluk'taki sonbahar manevraları sırasında enfekte olan askerlerin yakalandığı kolera salgını ile mücadelede görev almış, karantina altına aldığı birlikleri Serviburnu Tepesi'nde kurduğu çadır ordugâhta bir araya toplamıştır (3,4).

Bu dönem Osmanlı tarihindeki önemli bir geçiş ve dağılma sürecine işaret eder. II. Meşrutiyet'in 23 Temmuz 1908 tarihinde ilan edilmesiyle anayasalı parlamenter sisteme yeniden geçilmiş, ancak hemen ardından Osmanlı Devleti'nin dengelerini bozan dağılma süreci başlamıştır. Bu süreçte, Anadolu Yarımadası'nın güvenlik koridoru olarak görülen Kuzey Afrika-12 Ada hattının kaybıyla sonuçlanan Trablusgarp Savaşı (29 Eylül 1911-18 Ekim 1912) bu dağılmanın ilk aşaması olmuştur.

Cite this article as: Ada T. [Prof. Dr. Abdülkadir Noyan: Professional and academic aspects]. Klimik Derg. 2025;38(1):1-6.Turkish. **Sorumlu Yazar / Correspondence:** Turhan Ada, **E-posta / E-mail:** turhanada@yahoo.com, **Geliş / Received:** 10 Ekim / October 2024, **Kabul / Accepted:** 14 Aralık / December 2024, **Yayın Tarihi / Published Date:** 15 Aralık / December 2024, **DOI:** 10.36519/kd.2024.5126.

Bu kritik dönemde Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi'nin emriyle görevlendirilen genç hekimlerden biri olan Dr. Abdülkadir Lütfi Noyan, 1911 yılı Eylül ayında Berat Redif Fırkası tabipliğine atanmıştır. Yaklaşık beş ay süren bu görevi sırasında Berat, Ergiri, Avlonya ve Delvine bölgelerinde sağlık ve askeri koşulları kapsayan geniş kapsamlı incelemeler gerçekleştirmiştir. Berat Redif Fırkası'ndaki görevinin ardından, kısa bir süre Draç Redif Fırkası'nda hekimlik yapmıştır (3).

BALKAN SAVAŞLARI

Dr. Noyan, Balkan Savaşları (7 Ekim 1912-30 Mayıs 1913 ve 29 Haziran-10 Ağustos 1913) sırasında 16. Kolordu Baştabip Muavinliğine atanmıştır. Ancak, birliğinin lağvedilmesi üzerine, Çatalca Ordusu Çerkezköy Menzil Teşkilatı Sertabibi Prof. Dr. Asaf Derviş Bey'in (1868-1928) yardımcısı olarak çalışmalarını sürdürmüştür (3).

Bu dönemde Osmanlı Devleti, yalnızca askeri çatışmalarla değil, aynı zamanda salgın hastalıklarla da mücadele etmek zorunda kalmıştır. Salgın hastalıklar nedeniyle hayatını kaybedenlerin sayısı, savaşta yaşamını yitiren askerlerden çok daha fazladır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu'yu etkisi altına alan kitlesel göçler, Rusya'dan yayılan veba, tifüs (lekeli tifo, lekeli humma), kolera ve dizanteri gibi enfeksiyonların hızla yayılmasına zemin hazırlamıştır. Bu enfeksiyonlar arasında, esir askerler aracılığıyla ciddi bir tehdit haline gelen amipli dizanteri de bulunmaktadır. Dr. Noyan, bu kritik dönemde Nazım Şakir Bey ile birlikte Sahra Sıhhiye Müfettişliğine hitaben, salgınlarla ilgili kapsamlı bir rapor sunmuş ve alınması gereken önlemleri detaylı bir şekilde açıklamıştır (3,5).

Balkan Savaşları sırasında, sağlık teşkilatında yaşanan sorunlar ve özellikle kolera gibi hızla yayılan salgın hastalıklar nedeniyle ciddi can kayıpları yaşanmıştır. Geri çekilme sürecinde cephedeki hastanelerin aşırı yoğunluğu nedeniyle, hasta askerlerin İstanbul'a nakli gündeme gelmiştir. Koleranın kente girişini önlemek amacıyla enfekte hastalar, trenlerle Emraz-ı Sâriye (Bulaşıcı Hastalıklar) Hastanesi'ne dönüştürülen Ayastefanos (Yeşilköy) Rum Mektebi'ne yönlendirilmiştir. Ayrıca, bölgeden geçen tren hattı boyunca sağlık çadırları kurulmuş ve bölgede bulunan bazı malikaneler sağlık hizmetlerine tahsis edilmiştir (1,3,4).

Daha sonra, Gülhane Tatbikat Mektebi ve Seririyat Hastanesi Bakterioloji Laboratuvarı'nda Mustafa Hilmi (Sagun) ve Reşat Rıza (Kor) (1877-1941) tarafından hazırlanan aşı, ordu birliklerinin tamamına 2-3 kez uygu-

lanmıştır. Dr. Noyan ve bakteriyolog Hüsametdin (Kural) Bey'in yaptığı gözlemler sonucunda, aşı yapılan birliklerde koleraya yakalanma ve ölüm oranlarında en az bir kat azalma olduğu tespit edilmiştir (6).

Balkan Savaşları döneminde çalışmalarına ara vermeden devam eden Dr. Noyan, enfekte askerlerin sebep olduğu salgın hastalıklarla mücadele kapsamında, Sahra Sıhhiye Müfettişliği tarafından 6 Kasım 1912 tarihinde Yeşilköy Emraz-ı Sâriye Hastanesi'nde görevlendirilmiştir. Burada çok sayıda Tifüs ve Humma-yı Racia olgusuna tanık olmuş ve bu süreçte önemli deneyimler edinmiştir. Çalışmalarına bir süre, Harbiye Nezareti tarafından atandığı Tuzla Tahaffuzhanesi'nde devam etmiştir (1,3,4).

Dimetoka'dan Gelibolu'ya sevk edilen 31. ve 32. Fırka askerlerine hastalığın sıçraması üzerine, Dr. Noyan 2 Ekim 1913 tarihinde X. Kolordu bakteriyologu olarak Gelibolu Asker Hastanesi'ne tayin edilmiştir (1,3,4). Bu dönemde, aşı uygulamasına ilk kez başvurulmuş ve Dr. Noyan'ın da içinde bulunduğu hekim kadrosunun çalışmaları sayesinde, terhis sırasında binlerce askerin aşılınması gerçekleştirilmiştir. Bu uygulama, koleranın yayılmasını engelleyen en önemli etkenlerden biri olmuştur (1,7). Türkiye'de ruam hastalığı da ilk kez, Balkan Savaşları sırasında, 1912 Kasım ayında, Halkalı Baytar Mektebi veteriner hekimlerinden Tabip Teğmen Şefik (Kolaylı) Bey ile Dr. Noyan tarafından tespit ve teşhis edilmiştir (3,8,9).

I. DÜNYA SAVAŞI VE MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ

Balkan Savaşları'nın sona ermesinin ardından, 1914 yılının ilk aylarında Gülhane'deki görevine dönen Dr. Noyan, çok geçmeden I. Dünya Savaşı'nın (28 Temmuz 1914-11 Kasım 1918) patlak vermesiyle tekrar cephe hizmetine alınmıştır. İngiliz-Alman rekabeti nedeniyle başlayan ve Ortadoğu'daki Osmanlı topraklarının paylaşılmasını gündeme getiren bu ilk küresel mücadelede, salgın hastalıklar yine önemli bir tehdit unsuru olmuştur. Bu alanda uzman olan Dr. Noyan, Sahra Sıhhiye Müfettişliği'nin 21 Temmuz 1914 tarihli emriyle Karadeniz Boğazı Müstahkem Mevki Kumandanlığı emrine atanmıştır (1,3,4). 24 Ağustos 1914 tarihinde I. Kolordu Hıfzıssıhha Müşavirliği görevine tayin edilen Dr. Noyan (10), ertesi gün Tbp. Yzb. Nazım Bey ile birlikte Ayastefanos-Çatalca arasındaki köylerde sağlık taraması gerçekleştirmiştir (1,3).

Dr. Noyan, I. Dünya Savaşı sırasında salgın hastalıklarla mücadelede üstün başarı sergilemiş, bu süreçte bir hekim olarak önemli bir profil ortaya koymuştur. 2 Eylül 1914 tarihli emirle, Edirne'ye tekrar gönderilmiş ve Şubat-Mayıs döneminde teşhis ve tedavi süreçlerinde önemli katkılar sağlayarak kolera ve tifüs olgularının ciddi şekilde azalmasını sağlamıştır (1,3,4). 13 Kasım 1914 tarihinde, VI. Kolordu'nun Ayastefanos ve Çekmece civarındaki birliklerinde tifüs ve humma-yı racia ile mücadele etmek üzere görevlendirilmiştir (10). Ondört gün sonra, Konya ve Sille'de tifo (kara humma) ve tifüs salgınlarına karşı mücadeleye devam ederken, 3 Mart 1915 tarihinde Kandıra'daki amele taburlarında olgu sayısı 3000'e ulaşan tifüs salgınına karşı bir görev emri almıştır. Dr. Noyan, bölgedeki tifüs salgınına kendi geliştirdiği "Sahra Fırınında Dezenfeksiyon" yöntemi ile durdurmayı başarmıştır (1,3,11-13).

19 Şubat 1915'te Çanakkale Boğazı'ndaki Türk mevzilerinin ateş altına alınmasıyla başlayan ve 18 Mart 1915 tarihli çıkarma girişimi ile en yoğun evresini yaşayan Çanakkale Deniz Savaşları (19 Şubat-18 Mart 1915), Dr. Noyan'ın bundan sonraki ilk görev alanı olmuştur. İngiliz, Fransız ve Rus donanmalarının bütün güçleriyle gerçekleştirdiği bu toplu deniz harekâtından bir gün önce, 17 Mart 1915 tarihinde, Çanakkale Müstahkem Mevki'de konuşlu III. ve XV. Kolorduları teftiş eden Dr. Noyan, Şarköy civarındaki V. Fırka'ya bağlı birliklerin sağlık kontrollerini organize etmiştir (1,3).

ÖNE ÇIKANLAR

- Ord. Prof. Dr. Abdülkadir Noyan, enfeksiyon hastalıkları ve mikrobiyoloji alanındaki mesleki çalışmaları, akademik etkinlikleri ve bu bağlamdaki bilimsel yayınlarıyla modern Türk tıbbının gelişim sürecinde etkin rol oynamıştır.
- Balkan Savaşları'ndan Millî Mücadele Dönemi'ne kadar uzanan süreçte askeri hekim olarak mesleki sorumluluklarını cephe hatlarında yerine getirmiştir.
- Tifüs salgınına karşı geliştirdiği Sahra Fırınında Dezenfeksiyon cihazıyla adından söz ettirmiştir.
- Modern tüberküloz nosyonunu Türk akademisinde ilk kez sunumunu gerçekleştirmiş, tetani, pellegra, Kala-azar ve ruam olgularına ülke genelinde ilk teşhisi koymuş, sıtma ve kolera'ya karşı verilen mücadelede ilk akla gelen hekimler arasında yer almıştır.
- Cumhuriyet Dönemi'nde sivil hayata geçiş yapmış, Ankara Üniversitesi Kurucu Dekanı olarak sağlam bir akademik alt yapı kurmaya çalışmıştır.

12 Mayıs 1915 tarihinde I. Kolordu Hıfzıssıhha Müşaviri ve Sertabip Vekili olarak, sıtma (malarya) ile mücadele amacıyla Çanakkale Cephesi'ne bir kez daha giden Dr. Noyan, Çanakkale Kara Savaşları'nın yaşandığı bu dönemde (25 Nisan 1915-9 Ocak 1916) Kocatepe'de görev yapmıştır. Bu süreçte, Cephe Komutanı Liman von Sanders Paşa ile birlikte Türkiye'ye gelen Sahra Sıhhiye Müfettişliği Müşaviri Prof. Dr. G. Mayer'e asistanlık yaparak sağlık hizmetlerinin organize edilmesine katkıda bulunmuştur.

Dr. Noyan'ın Çanakkale'de bulunduğu dönemde sıtma ve dizanteri olguları hızla artmıştır. Gerçi, 1914 öncesinde de bu hastalıklar ciddi can kayıplarına yol açmıştır; ancak durum, geçmişe oranla bu dönemde çok daha ciddidir ve özellikle İstanbul, İzmir, Bursa ve Ankara gibi şehirlerde daha da belirginleşmiştir (4,14). Tedavi altına alınan hastalardan alınan kan örnekleri işlenerek hastalık taşıyanların ayıklanması sağlanmış, patojenlere karşı her türlü tedbir alınmıştır. 15. Kolordu'ya sıçrayan sıtmanın daha fazla yayılmaması için altı adet seyyar bakteriyoloji sandığı ile ihtiyaca cevap verebilecek nitelikte bir laboratuvar kurulmuştur (1,15). Dizanteri ile mücadele ise ancak ilkel yöntemlerle gerçekleştirilebilmiştir (4). Dr. Noyan, Çanakkale'de tanık olduğu bu dramatik gelişmeleri hayatı boyunca unutmamıştır (1,3,4).

Bu sürecin hemen ardından Dr. Noyan, Bağdat'ta bulunan VI. Ordu'nun Karargâh Tabipliği ve Sertabip Vekilliği görevlerine 12 Kasım 1915'te, Menzil Sertabipliğine ise 2 Mayıs 1916 tarihinde atanmıştır. Bağdat'ta, aralarında Kazım Karabekir Paşa gibi tanınmış askerlerin de bulunduğu 76 subay, 20 hekim ve 20 hastabakıcının tifüse karşı aşılmasını sağlamıştır. Ancak, VI. Ordu Kumandanı Mareşal Von der Goltz Paşa ve özel doktoru Obendorfer, Dr. Reşat Rıza tarafından geliştirilen aşıya güvenmeyerek uygulamayı reddetmiş ve enfekte olarak hayatlarını kaybetmişlerdir (3,4,10,16).

Dr. Noyan, 1917 yılının ilk aylarına kadar Bağdat'ta görev yapmıştır. Bu süre zarfında tifüs dışında sıtma, dizanteri ve kolera ile de mücadele etmiş; kendisi de tifüse yakalanarak 20 gün hasta yatmıştır. O dönemde kolera oldukça yaygın olup olguların yaklaşık dörtte biri ölümle sonuçlanmıştır (3,4).

Dr. Noyan, Bağdat'ta görev yaparken, Türk birliklerinin zaferiyle sonuçlanan Kutü'l-Amare Zaferinden (29 Nisan 1916) sonra, İngiliz Askeri Hastanesi'nde dizanteri tedavisi görmekte olan Hintli ve İngiliz hastalar, Ordu Kumandanlığı'nın izniyle ülkelerine gönderilmiştir. Bu hastaların toplam sayısı 1400'dü ve yaklaşık dörtte biri, sağlık altyapısının çok daha güçlü olduğu Bağdat'a sevk edilmiştir. Rakamların fazla değişmediği 1917 yılında bölgede görev yapan Dr. Noyan, yaklaşık 300 olgu tespit etmiştir. 1916-1917 yıllarında bölgede dizanteriden ölüm oranı yaklaşık %50 gibi oldukça yüksek bir seviyede seyretmiştir (3,4).

Savaşın sona erdiği 1918 yılında, Musul'da bulunan VI. Ordu Sıhhiye Reisliği görevine getirilen Dr. Noyan, şehri hijyen açısından oldukça sorunlu bulmuştur. Özellikle amipli dizanteri ve tifüs olgularıyla ilgilenen Dr. Noyan, durumu Sahra Sıhhiye Müfettişliği'ne kapsamlı bir raporla sunmuştur (1,3).

Dr. Noyan'ın bir hekim olarak epidemik salgınlarla mücadele ettiği bu ilk genel savaş döneminde (1,3), bulaşıcı hastalıklardan hayatını kaybeden Türk askerlerinin toplam sayısı, resmi rakamlara göre 401 859 olarak kaydedilmiştir (17). Bu ve benzeri olumsuz gelişmelere zemin hazırlayan I. Dünya Savaşı, 11 Kasım 1918'de sona ermiş, Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi ile mağlubiyetini resmen kabul etmiştir. Ancak bu gelişmelere rağmen teslimiyetçi bir yaklaşımı reddeden Dr. Noyan, imzadan bir ay sonra VI. Ordu Karargâhı ile birlikte Nusaybin'e çekilmiş, sağlık malzemeleri ve ekipmanlarını teslim etmeyerek yanına almıştır (18). 1919 yılında, Ordu Kumandanı Ali İhsan (Sabis) Paşa ile

birlikte trenle İstanbul'a gelen Dr. Noyan, mütareke hükümlerine aykırı olarak gecikmeli hareket ettikleri gerekçesiyle, Paşa ile birlikte tutuklanarak Bekirağa Bölüğü'nde 57 gün hapis yatmıştır (10). Bu hapis cezası, Dr. Noyan üzerinde derin bir etki bırakmıştır. Cezasının infazından sonra Haydarpaşa Askerî Hastanesi İntaniye Kliniği Şefliği'ne tayin edilen Dr. Noyan, aynı zamanda, kurmay zekâsı ile tanınan Harbiye Nazırı Cevat (Çobanlı) Paşa'nın idaresi altındaki Harp Tarihi Encümeni'nde görev almıştır. Bu dönemde, Selimiye Kışlası'nı saran veba salgınıyla mücadelede dikkat çeken çalışmalara öncülük etmiştir (10,18,20).

18 Şubat 1919'da Gülhane Askerî Hıfzıssıhha ve İntaniye Polikliniği Muavinliklerine tayin edilen Dr. Noyan (1,10,18), Emraz-ı İntaniye, Tesemmümat ve Hıfzıssıhha-i Askeriye ile Tatbikat-ı Tıbbiye derslerinin yürütücülüğünü üstlenmiştir (21,22).

Dr. Noyan, akademik ve mesleki açıdan son derece aktif olduğu bir dönemde başlayan Millî Mücadele Dönemi'nde (19 Mayıs 1919-9 Eylül 1922) önemli sorumluluklar üstlenmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın daveti üzerine, Gülhane muallimlerinden Nazım Şakir ve Murat İbrahim Beyler ile birlikte Anadolu'ya geçme kararı alan Dr. Noyan (10), 3 Ağustos 1921 tarihinde İtalyan bandıralı Avantino vapuru ile İnebolu'ya ulaşmış, ulaşım imkânı olmadığı için Kastamonu'ya yürüyerek gitmiştir. Daha sonra yaylı arabalarla yolculuğunu sürdüren Dr. Noyan, 7 Ağustos 1921 tarihinde Cebeci Merkez Hastanesi'ne ulaşmıştır. Bu süreçte, Türk İstiklal Harbi'nin en çetin günleri yaşanmakta, Kütahya-Eskişehir Savaşları sonrası varoluş mücadelesi verilmekteydi (1,3,10).

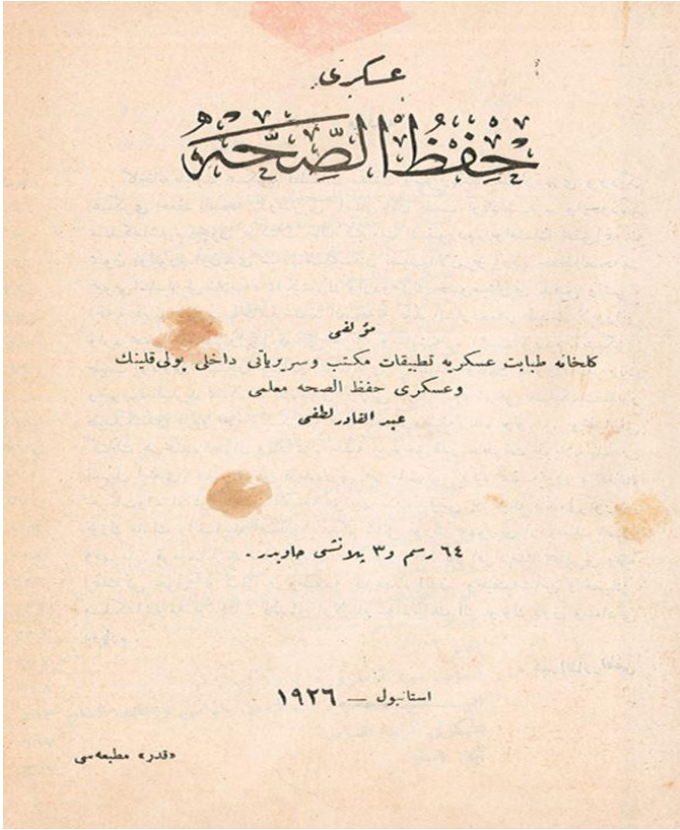
Sakarya Meydan Muharebesi hazırlıkları sırasında, Yusuf İzzet Paşa'nın kumandanı olduğu III. Grup Sertabipliği'ne tayin edilen Dr. Noyan (3), Polatlıda konuşlu birlikler arasında hızla yayılan tifüs salgınına karşı üstün bir mücadele sergilemiştir. Sakarya Meydan Muharebesi'nin, Mustafa Kemal Paşa'nın başarılı stratejisi sayesinde zaferle sonuçlanmasının ardından, 18 Eylül 1921'de Ankara'ya dönen Dr. Noyan, Ankara Kumandanlığı Sertabibi ve Menzil Müfettişi olarak sıtma ve tifüse karşı yoğun bir mücadeleye girişmiştir (14). Dr. Noyan, Ankara'daki bu olağanüstü dönemde, hekimlerin mesleki formasyonlarına büyük önem vermiş ve yayın hayatına İstanbul'da başlayan Ceride-i Tıbbiyye-i Askeriye Mecmuası'nın Ankara'da yayımlanmasını sağlamıştır. Ayrıca, 17 Ekim 1921 tarihinde düzenlenen "Ankara Hastaneleri Müsamere-i Tıbbiyesi" adlı toplantıya başkanlık etmiştir (1,3,10).

Millî Mücadele'nin, 9 Eylül 1922'de zaferle sonuçlanmasının ardından, Dr. Noyan Gülhane'deki asli görevine geri dönmüş ve burada tıbbi cihaz, ekipman ve altyapı sorunlarına yönelik çalışmalarına yoğunlaşmıştır (1,18).

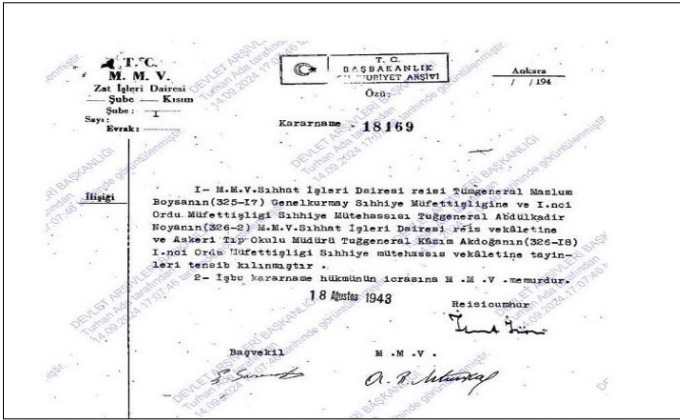
CUMHURİYET DÖNEMİ VE ANKARA ÜNİVERSİTESİ TIP FAKÜLTESİ'NİN KURULUŞU

Dr. Noyan, 1 Eylül 1925 tarihinde TBMM binasında toplanan 1. Millî Türk Tıp Kongresi'ne Sıtma Raportörü olarak katılmış ve hazırladığı raporlar büyük ilgi görmüştür. Bu raporlardan ilki, 1925 yılında "Açlık Üzeyması" adıyla yayımlanmış, bunu aynı yıl yayımlanan "Türkiye'de Sıtma'nın Coğrafi Durumu" adlı çalışması takip etmiştir (1,3).

Dr. Noyan, 17 yıllık birikiminin ürünü olarak gördüğü ve 44 yerli, 17 yabancı kaynağa dayanarak hazırladığı, 514 sayfalık "Askerî Hıfzıssıhha" adlı eserini 1926 yılında yayımlatmıştır (23,24) (Resim 1). 1927 yılında, Askerî Hijyen ve İntaniye Kliniği Şefi Prof. Dr. Tevfik Sağlam'ın Millî Müdafaa Vekaleti Sıhhiye Dairesi Reisliği'ne atanmasıyla boşalan profesörlük kadrosuna atanmıştır. Aynı yıl yarbay rütbesine yükseltilen Dr. Noyan, 1931 yılında albay rütbesine terfi etmiştir (1,2,18).

Resim 1. Abdülkadir Lütfi (Noyan). Askeri Hıfzıssıhha. İstanbul: Kader Matbaası, 1926.

Resim 2. Prof. Dr. Abdülkadir Noyan'ın Milli Müdafaa Vekaleti Riyaseti'ne Atanmasını Öngören Bakanlar Kurulu Kararı (18 Ağustos 1943) (25).

28 Eylül 1939 tarihinde, I. Ordu Sıhhiye Mühassıslığı'na seçilen Prof. Dr. Abdülkadir Noyan, 20 Ağustos 1941'de tuğgeneral rütbesine yükseltilmiş ve I. Ordu Müfettişliği Sıhhiye Mühassıslığı'na atanmıştır (3). Görev süresi boyunca, amipli dizanteri salgını nedeniyle Halkalı Ziraat Mektebi, Davutpaşa ve Rami Kışlalarında sert tedbirler alınmasını sağlamış, 1941-1942 yıllarında İstanbul, İzmit ve Trakya'daki birliklerde çok sayıda sıtma ve tifo olgusu ile ilgilenmiştir. 1942 yılının son aylarında ise ağırlıklı olarak çiçek hastalığı salgınlarına karşı yoğun çaba harcamıştır (3).

1939 yılının Eylül ayından 1943 yılının Ağustos ayına kadar Prof. Dr. Abdülkadir Noyan, I. Ordu Sıhhiye Mühassıslığı görevini sürdürmüştür (Resim 2). 1943 yılının Eylül ayı ile 1945 yılının Temmuz ayı arasındaki

dönemde, tümgeneral rütbesiyle Milli Müdafaa Vekaleti Sıhhiye Dairesi Reisliği görevini yürütmüştür (3,10,25). Bu süre zarfında, özellikle sıtma ile mücadelede odaklanmış ve bu alandaki çalışmalarıyla dikkat çekici sonuçlar elde etmiştir. Sıhhiye ve İçtimai Muavenet Vekaleti bünyesinde, kendi girişimleriyle Sıtma ile Savaş Umum Müdürlüğü kurulmuş ve hastalıkla mücadele 41 bölgeye yayılmıştır (3).

Cumhuriyet döneminde, Prof. Dr. Noyan, Ankara Tıp Fakültesi'nin kuruluş sürecindeki öncü rolü ve fakültenin kurucu dekanı olmasıyla öne çıkmıştır. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 29 Aralık 1944 tarihinde Çankaya Köşkü'nde düzenlenen bir toplantıda Dr. Noyan'a dekanlık görevini teklif etmiş ve fakültenin kuruluşuyla ilgili ayrıntılı bir rapor hazırlamasını istemiştir (1,26). Dr. Noyan, 7 Temmuz 1945 tarihinde sivil hayata geçiş yapmış ve aynı gün, 20 Haziran 1945 tarihli ve 4761 Sayılı Yasa ile kurulan Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne kurucu dekan olarak atanmıştır (1,26,27). Fakülte, 19 Ekim 1945 Cuma günü saat 11.00'de Cebeci Hastanesi'nde düzenlenen bir törenle açılmış ve aynı tarihte 308 öğrenci ile eğitime başlamıştır (1,26,28,29).

Prof. Dr. Abdülkadir Noyan, 1945-1948 yılları arasında Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanı olarak görev yapmış ve çağdaş ölçütlere, bilimsel gerekliliklere uygun bir altyapı kurmaya odaklanmıştır (1) (Resim 3). Mesleki ve akademik nitelikleri dolayısıyla, İntaniye Hastalıkları Kliniği'nin kurulmasının ardından, Tıp Fakültesi İdare Heyeti'nin 18 Temmuz 1947 tarihinde gerçekleştirdiği toplantıda İntaniye ve Mikrobiyoloji Kliniği (günümüzde Enfeksiyon Hastalıkları ve Klinik Mikrobiyoloji Anabilim Dalı) ordinaryüs profesörlüğüne seçilmiştir (1,18,26) (Resim 4). Bu görevini 1952 yılında emekli oluncaya kadar sürdürmüştür.

Ord. Prof. Dr. Abdülkadir Noyan, uzun yıllara dayanan deneyimiyle tıp alanındaki çalışmalarını emeklilik döneminde de sürdürmüştü ve Gülhane Askeri Tıp Akademisi (eski adıyla Gülhane Hastanesi) bünyesinde bir tüberküloz birimi kurulmasına öncülük etmiştir. 1947 yılında planlaması yapılan bu birim, kısa sürede kurularak faaliyet göstermeye başlamıştır. Dr. Noyan'ın liderliğinde, Dr. Hayati Kutay, Dr. Fahir Sanel, Dr. Kemal Berkten ve Dr. Rauf Saygın gibi tanınmış Türk hekimleri bu birim çatısı altında önemli deneyimler kazanmışlardır (21).

1950 yılında Hamburg Tropen Institut'ta düzenlenen malarya konulu seminerlere üç bildiri ile katılan Prof. Dr. Abdülkadir Noyan, bilimsel çalışmalarına uluslararası düzeyde de katkı sağlamıştır (3). 22 Mayıs 1952 tarihinde, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin büyük salonunda verdiği son dersle birlikte öğretim üyeliği görevinden resmen ayrılmıştır (1,2).

Dr. Noyan, "Son Harplerde Salgın Hastalıklarla Savaşlarım" adlı eserinin önsözünde hayatını şu sözlerle özetlemektedir:

"Son harplerde ordumuzda ve memleketimizde baş gösteren tifo, tifüs, humma-yı racia, kolera, dizanteri, sıtma ve veba gibi öldürücü ve gaddar birçok salgınların savaş memuru edildim. On binlerce kolera, dizanteri, binlerce sıtma, tifüs, humma-yı racia ve birçok çiçek, kızamık, paratifo ve veba vakaları gördüm. Bu salgın dertlerle ve bedbaht dertlilerle uzun yıllar uğraştım. Bazen elimde mükemmel vasıtalar, laboratuvarlar bulundu. Tıbbın kurtarıcı kudretinden tam istifade sağlayabildim. Bazen en büyük salgınlara vasıtasız gittim. Vasıtaların icadına çalıştım. Muhabbetle çalıştım, aşkla çalıştım. Çünkü vatanıma, aileme, orduma, muhabbetle, aşkla bağlı idim." (3).

Ord. Prof. Dr. Abdülkadir Lütfi Noyan, 5 Eylül 1977 tarihinde Ankara'da vefat etmiştir. Bilim ve tıp dünyasına önemli katkılarda bulunan Noyan, Gülhane Askeri Tıp Akademisi ve Ankara Tıp Fakültesi'nde düzenlenen törenlerin ardından, Cebeci Asri Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir (10).

Resim 3. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Abdülkadir Noyan ve Fakültenin İlk Öğretim Üyeleri (1945-1948). (Prof. Dr. Mazhar Semih Baskan Özel Arşivi, Abdülkadir Noyan Koleksiyonu.)

Resim 4. Prof. Dr. Abdülkadir Noyan (1950). (Prof. Dr. Mazhar Semih Baskan Özel Arşivi, Abdülkadir Noyan Koleksiyonu.)

TÜRK TIP TARİHİNDEKİ KONUMU

Ord. Prof. Dr. Abdülkadir Noyan, infeksiyon hastalıkları ve mikrobiyoloji alanındaki çalışmaları, akademik etkinlikleri ve bilimsel yayınlarıyla modern Türk tıbbının gelişiminde öncü bir rol oynamıştır. Balkan Savaşları'ndan Millî Mücadele Dönemi'ne kadar uzanan zorlu süreçte askeri

hekim olarak görev yaptığı cephe hatlarında, tifüs salgınına karşı geliştirdiği "Sahra Fırınında Dezenfeksiyon" cihazıyla adından söz ettirmiştir. Türk akademisinde modern tüberküloz nosyonunu ilk kez sunan, ayrıca tetani, pellegra, kala-azar ve ruam olgularına Türkiye genelinde ilk teşhisi koyan kişi olmuştur. Sıtma ve koleraya karşı verilen mücadelede de akla gelen ilk isimlerden biri olarak mesleki başarılarını taçlandırmıştır.

Cumhuriyet Dönemi'nde sivil hayata geçiş yaparak, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'nin kurucu dekanı olarak modern bir akademik altyapının oluşturulmasında önemli katkılar sağlamıştır. Fakültenin hem kuruluş aşamasında hem de sonraki süreçte çağdaş bir bilim merkezi haline gelmesi için çaba göstermiştir. Kendisi, bilimsel yayınlar açısından da zengin bir birikime sahiptir. Üç batı diline hâkim bir akademisyen olarak kaleme aldığı çok sayıda makale ve eserle genç kuşaklara ışık tutmuş, bilimsel deneyimlerini paylaşmıştır; 144'ü Türkçe, 18'i Almanca, 11'i Fransızca ve beşi İngilizce olmak üzere 178 makale yayımlamıştır. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi tarafından yayımlanan Acta Medica Turcica dergisinin her sayısında en az bir makalesi mevcuttur (18). Ord. Prof. Dr. Abdülkadir Noyan'ın kaleme aldığı kitapların kronolojik listesi ise şu şekildedir:

- *Kıtaatı Askeriyede Su Tedariki: Vakt-i Hazar ve Seferde*, 1912.
- *Askeri Hıfzıssıhha*, 1926.
- *İstanbul'da Akciğer Veremine Ait Müşahede ve Tetkikat*, 1927.
- (Dr. Nusret Karasu ve Dr. Raci Eric ile birlikte) *Akciğer Veremi Tedavisi*, 1934.
- *Hâd Asıl Romatizma*, 1935.
- *Sulh ve Barış Zamanında Hasta ve Yaralıların İâşe ve Teğdiyesinin Mukayeseli Tetkikleri*, 1938.
- *Mide Kanserinin Erken Teşhisi için Muhtelif Tecrübe İçkileri ve Yemekleri ile Mide Kimyası Tetkiklerinden Çıkan Netice*, 1938.
- *Esasi Hipertansiyon*, 1939.
- *Gülhane Klinik Dersleri*, Cilt: I, 1930; Cilt: II, 1931; Cilt: III, 1940.
- *Göz Enükleasyonunu Müteakip Husule Gelen Erythrocytose Vakaları*, İstanbul, 1940
- *Ordu Subaylarına Sıtma Hastalığından Korunma Öğütleri*, 1941.
- *İç Hastalıklar Ders Kitabı; Cilt I: İntan Hastalıkları*, 1943.
- *Şişmanlık ve Zayıflık*, 1947.
- *İntani ve Salgın Hastalıklara Karşı Tıbbın Eski ve Yeni Durumu*, 1947.
- *Hepatitis Epidemica*, 1950.
- *Türkiyede Sıtmanın Coğrafi Durumu*, 1951.
- *Tedavi Yıllığı 1954*, 1954.
- *Son Harplerde Salgın Hastalıklarla Savaşlarım*, 1956.
- *Karaciğer Sirozunun Diyetle Tedavisi*, 1957.
- *İlaçla Tedavi Sanatı*, 1959.
- *Ankara Tıp Fakültesi Kuruluş Tarihçesi*, 1959.
- *Gönülden Damlalar-Şiirler*, 1960.
- *Memleketimizde Salgın Hastalıklar*, 1963.
- *Klinik Açış Dersleri*, 1966.

1928 yılında Roma'da toplanan Uluslararası Tüberküloz Kongresi'ne katılan Prof. Dr. Abdülkadir Noyan, ertesi yıl Cenova'da düzenlenen Uluslararası Kızılhaç Konferansı'na da katılmıştır. 1937 yılı, uluslararası etkinlikler

açısından çok daha verimli geçmiş olup Bükreş IX. Uluslararası Askeri Tabiplik ve Eczacılık Kongresi'ne katılmış ve Paris'te düzenlenen Uluslararası Gastroenteroloji Kongresi'nde sunduğu "Mide Kanserinin Erken Teşhisi için Muhtelif Tecrübe İçkileri ve Yemekleri ile Mide Kimyasının Tetkiklerinden Çıkan Netice" başlıklı bildirisiyle dikkat çekmiştir. Ayrıca Vichy'de gerçekleşen Uluslararası Tıp Kongresi'ne de katılarak bilimsel çalışmalarını uluslararası alanda paylaşmıştır (19). Bir hekim ve akademisyen olarak gösterdiği üstün başarıları nedeniyle, Osmanlı Devleti döneminde Gümüş Liyakat, Gümüş İftihar ve Alman Demir Haç Harp Madalyası ile onurlandırılmıştır. Milli Mücadele yıllarındaki fedakâr hizmetleri dolayısıyla Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası ve Gümüş İftihar Madalyası ile ödüllendirilmiştir (10).

Danışman Değerlendirmesi

Bağımsız dış danışman.

Yazar Katkıları

Fikir/Kavram – Fikir/Kavram – T.A.; Tasarım – T.A.; Denetleme – T.A.; Veri Toplama ve/veya İşleme – T.A.; Analiz ve/veya Yorum – T.A.; Literatür Taraması – T.A.; Makale Yazımı – T.A.; Eleştirel İnceleme – T.A.

Çıkar Çatışması

Yazar herhangi bir çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek

Yazar finansal destek beyan etmemiştir.

KAYNAKLAR

- Baskan S. Ordinaryüs Profesör Doktor Abdülkadir Noyan. Ankara: Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayını; 2015:28-77.
- Çağlar KÖ. Ord. Prof. Dr. Abdülkadir Noyan. Yeni İstanbul. 1952 Mayıs 22.
- Noyan A. Son Harplerde Salgın Hastalıklarla Savaşlarım. Ankara: Ankara Tıp Fakültesi Yayınları; 1956:3-176.
- Özdemir H. Salgın Hastalıklardan Ölüm (1914-1918). Ankara: TTK Basımevi; 2005:61-337.
- Çalışkan SA. Muhterem hocam Abdülkadir Noyan'a minnet ve şükranlarımla. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası. 1952;6(1-2):9-11.
- Töre O. Osmanlıdan cumhuriyete bulaşıcı hastalıklarla savaşım. Klimik Dergisi. 2021;34(1):1-12. [\[CrossRef\]](#)
- Noyan A. Kolera aşısı tatbikatından çıkan netayic. Osmanlı Seririyat Mecmuası. 1914 Haziran;4:18-24.
- Uçar N. Bilim Uğruna Hayatını Verenler ve Ruam. Ankara: Türk Veteriner Hekimleri Birliği Merkez Konseyi; 1969.
- Kara A, Yüksel E, Yüksel Ö, Çavdaroglu M. M. Ruam kâbil-i tedavi midir? Ruama karşı aşı ve serum istihzar ve tatbiki mümkün müdür? Kocatepe Veterinary Journal. 2023;16(1):93-108. [\[CrossRef\]](#)
- Karayaman M. Abdülkadir Noyan (1886-1977). Atatürk Ansiklopedisi.
- Abdülkadir (Noyan). Fırın ve çadır hamamı ile tathirat. Sıhhiye Mecmuası. 1915;7:39-41.
- Abdülkadir (Noyan). Sıcak Hava Cereyanıyla Tathirat Fırını. Dersaadet: Matbaa-i Askeriye; 1916.
- Erdemir AD. Ord. Prof. Dr. Tevfik Sağlam ve Ord. Prof. Dr. Abdülkadir Noyan'ın lekeli tifo hakkındaki yazılarının Türk tıp tarihi açısından önemi ve yorumlamalar. Türk Dünyası Araştırmaları. 2013;207:53-86.
- Noyan A. İç Hastalıkları Ders Kitabı-İntan Hastalıkları. İstanbul: Mazlum Kitabevi; 1943:168.
- Erdemir AD. Prof. Dr. Abdülkadir Noyan'ın Sıtma (Malaria) Hastalığı üzerine yorumlamaları ve Türk tıp tarihindeki yeri. Türk Dünyası Araştırmaları. 2016 Ocak-Şubat;112(220):85-104.
- Kon K. Kutü'l-amare zaferinde Alman faktörü- I. Dünya Savaşı'ndaki Türk-Alman ittifakının Irak cephesindeki yansımaları. Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi. 2019;29:87-112.
- Yalman AE. Birinci Dünya Savaşında Türkiye. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları; 2019:294-295.
- Karasu N. Hocam, Prof. Dr. Abdülkadir Noyan fakülteden ayrılırken. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası. 1952;6(1-2):1-7.
- Erden F. Türk Hekimleri Biyografisi. 1948:158.
- Ord. Prof. Dr. Tüm. Prof. Dr. Abdülkadir Noyan hocamızı kaybettik. Mikrobiyoloji Bülteni. 1977;4:592.
- Ataç A. Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nin Kuruluşu. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları; 1996.
- Frik F. Cumhuriyet Devrinin İlk Hekimleri. Dirim. 1973;8:23.
- Abdülkadir Lütfi (Noyan). Askeri Hıfzıssıhha. İstanbul: Kader Matbaası; 1926.
- Namal F, Yurdakul ES. Profesör Doktor Abdülkadir Lütfi Noyan'ın Gözüyle "Askeri" Koruyucu Hekimlik Tarihine Bakış ve Birinci Dünya Savaşı Osmanlı Ordusu'nda Koruyucu Hekimlik Uygulamalarından Bir Kesit. In: Medicine at Literature and Literature of Medicine (22-25 Mayıs 2013). İstanbul: Lokman Hekim Journal; 2013.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 162-18-11/30-11-1-0; 1943 Ağustos 16.
- Noyan A. Ankara Tıp Fakültesi'nin Kuruluş Tarihçesi. Ankara: Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları; 1959:2-27.
- Resmi Gazete. 1945 Haziran 27; Sayı:6042:8961-8964.
- Özden A. Ankara Tıp Kuruluyor. In: Özden A, ed. Türkiye'de Gastroenterolojinin Doğuşu. Ankara: Türk Gastroenteroloji Vakfı; 2009: 3-9.
- Kemahlı S. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Tarihçesi. In: Özden A, ed. Türkiye'de Gastroenterolojinin Doğuşu. Ankara: Türk Gastroenteroloji Vakfı; 2009: 10-13.